

Jaworzno – Obóz „Neu-Dachs”

Historia

Od 15 czerwca 1943 do 17 stycznia 1945 r. funkcjonował w Jaworznie podobóz KZ *Auschwitz*-„Neu-Dachs”. Był jednym z 28 filii obozu *Auschwitz*, założonych przy zakładach przemysłowych. Podobóz zlokalizowano w pobliżu kopalni „Dachs” [przed wojną „Jan Kanty”] w Jaworznie, przy skrzyżowaniu szosy Jaworzno–Katowice z szosą biegnącą do Wysokiego Brzegu. Około 80 procent więźniów obozu stanowili Żydzi z różnych państw Europy [z Grecji, Polski, Jugosławii, Węgier, Czechosłowacji, Francji i Niemiec]. Liczną grupą byli również Polacy. Więźniowie pracowali przy budowie i rozbudowie samego obozu, a także przy budowie nowych kopalni, elektrowni, torów kolejowych czy pod ziemią, przy wydobyciu węgla kamiennego. Niezdolnych do niewolniczej pracy uśmiercano w komorach gazowych w KZ *Auschwitz*. 17 stycznia 1945 r. więźniów ewakuowano w pieszej kolumnie do podobozu w Błachowni Śląskiej, a stąd do KZ *Gross-Rosen*, następnie po czterech dniach do *Buchenwaldu*. Był to jeden z najdłuższych i najbardziej krwawych marszów śmierci, w czasie którego esesmani **zastrzelili kilkuset więźniów**. W samym obozie zostało ok. 400 chorych więźniów. 19 stycznia 1945 r. wyzwoili ich oddziały radzieckie.

Na terenie byłego niemieckiego obozu komunistyczny aparat bezpieczeństwa założył po wojnie Centralny Obóz Pracy w Jaworznie [1945-1950], a następnie więzienie dla młodocianych więźniów politycznych [1951-1955]. COP w Jaworznie był największym stalinowskim obozem w Polsce. Więziono w nim m.in. Polaków, Ślązaków, volksdeutsche, niemieckich jeńców wojennych oraz Ukraińców i Łemków w ramach niesławnej akcji „Wisła” z 1947 r., czyli operacji wysiedlania ludności ukraińskiej i łemkowskiej z południowo-wschodniej Polski na Ziemię Zachodnie i Północne.

Osadzeni pracowali w koszarach, w warsztatach stolarskich, krawieckich, szewskich, ślusarskich, kowalskich. Tych więźniów, którzy byli w ewidencji obozu, ale w nim fizycznie nie przebywali, wynajmowano do pracy w kopalniach oraz w przemyśle hutniczym, np. w Stalowej Woli. Niektórych „wymieniano” lub „podrzucano” do innych obozów pracy na terenie całego kraju, np. do obozu w Łodzi-Sikawa.

W ramach akcji „Wisła” Jaworzno przeznaczono na miejsce przetrzymywania osób związanych lub podejrzanych o współpracę z UPA oraz jako punkt przesiedleńczy dla ukraińskiej ludności cywilnej [także Łemków]. W tym celu na terenie COP utworzono podobóz dla Ukraińców. Pierwszy transport więźniów ukraińskich przybył do Jaworzna 9 maja 1947 r. z *Auschwitz*. W latach 1947-1948 w podobozie umieszczono 3873 Ukraińców, w tym 916 kobiet i dziewcząt, 107 dzieci w wieku do 17 lat oraz 27 duchownych greckokatolickich i prawosławnych [**zmarło 158 osób**]. 8 stycznia 1949 r. podobóz przestał istnieć.

Po 1949 r. w ramach reorganizacji „polskiego gułagu” rozebrano pamiętające jeszcze czasy okupacji niemieckiej drewniane baraki i w ich miejsce wybudowano murowane budynki. Powstało więzienie karne, przeznaczone dla młodocianych więźniów politycznych. Trafiała tam młodzież z najcięższych więzień w Polsce: Wronek, Rawicza czy Strzelec Opolskich. Młodzi więźniowie poddani zostali, tak jak w sowieckim systemie penitencjarnym, „resocjalizacji” poprzez pracę. Do tego dochodziła stała [niezbyt wyszukana] indoktrynacja ideologiczna młodego człowieka. Na fali nadchodzącej odwilży w r. 1955 przerwano eksperyment resocjalizacyjny i więzienie „progresywne” w Jaworznie zlikwidowano. Pamięć o tamtych trudnych czasach kulturowo powstały w wolnej Polsce – Związek Młodocianych Więźniów Politycznych 1944-1956, wydawca miesięcznika „Jaworzniacy” [wyróżnione w 1991 r. przez Fundację im. Jerzego Łojka].

Spośród więźniów, zarówno przebywających w obozie, jak i wyłącznie widniejących na jego stanie a pracujących często w drugim końcu Polski, zmarło w latach 1945-1955 co najmniej 6987 osób. Część z nich jest pochowana na terenach leśnych,

pomiędzy Osiedlem Stałym i Podłużem w Jaworznie.

Bogusław Kopka

Pamięć

Na pomniku więźniów ofiar Obozu Pracy w Jaworznie widnieje napis: „Zdało się oczom głupich, że pomarli, a oni trwają w pokoju”. Na trzech tablicach wypisano w trzech językach: polskim, ukraińskim i niemieckim, jednakowej treści napis: „Pamięci Polaków, Ukraińców, Niemców, tych wszystkich, którzy cierpieli tu niewinnie jako ofiary terroru komunistycznego, więzionych, zamordowanych, zmarłych w latach 1945-1956 w Centralnym Obozie Pracy Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego w Jaworznie, w hołdzie potomni”. Uroczyste odsłonięcie pomnika z udziałem prezydentów: Rzeczypospolitej – Aleksandra Kwaśniewskiego i Ukrainy – Leonida Kuczmy, nastąpiło 23 maja 1998 r.

Z kolei w miejscu nieistniejących już zabudowań więzienia, obecnie niedaleko szkoły muzycznej na osiedlu Stałym, stoi pomnik w kształcie nieregularnej granitowej płyty z następującym napisem: „Na tym terenie w latach 1951-1956 znajdowało się więzienie dla młodocianych więźniów politycznych Jaworzniaków «Wolność można odzyskać młodości nigdy»”.

Bogusław Kopka

Informacje praktyczne

Jaworzno – Obóz „Neu-Dachs”

Dojazd: Jaworzno leży kilka kilometrów na wschód od Sosnowca; dojazd od autostrady A4 lub drogi krajowej nr 15; dojazd koleją: rozkłady jazdy dostępne na www.pkp.pl.

Jaworzno

<http://oboz.w.of.pl/podoboz.html>